

НАЗВИ РЕЛІГІЙНИХ СВЯТ ЯК ОБ'ЄКТ НАВЧАЛЬНОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ

Статтю присвячено проблемам української навчальної лексикографії, яку важливо використовувати на заняттях з іноземними студентами. Автор акцентує увагу на лінгвокраїнознавчому словнику назв релігійних свят як частині навчальної лексикографії, описує структуру і склад словника.

Ключові слова: навчальна лексикографія, українська мова як іноземна, лінгвокраїнознавчий словник назв релігійних свят.

Александра Антонів

Названия религиозных праздников как объект учебной лексикографии

Статья посвящена проблемам украинской учебной лексикографии, которую важно использовать на занятиях с иностранными студентами. Автор акцентирует внимание на лингвострановедческом словаре названий религиозных праздников как части учебной лексикографии, описывает структуру и лексический состав словаря.

Ключевые слова: учебная лексикография, украинский язык как иностранный, лингвострановедческий словарь названий религиозных праздников.

Oleksandra Antoniv

Names of the religious holidays as an object of didactic lexicography

The article deals with the problem of Ukrainian didactic lexicography, which is very important to use for foreign students. The author concentrates attention on linguistic- and country knowledge dictionary as a part of didactic lexicography. Discuss the structure and lexicon of Ukrainian linguistic- and country knowledge dictionary of religious holiday names.

Key words: didactic lexicography, Ukrainian as a foreign language, linguistic- and country knowledge dictionary, names of religious holidays.

Бурхливий розвиток навчальної лексикографії в останні роки ХХ – на початку ХХІ століття зумовлений здобуттям Україною статусу незалежної держави, інтенсивними інтеграційними процесами у сфері науки, культури, освіти, суспільного життя. У зв'язку з великим зацікавленням навчальною лексикографією в її практичному і теоретичному аспектах – укладанні навчальних словників у різних країнах світу і теоретичному обґрунтуванні проблем, пов'язаних з їх укладанням, – може скластися думка, що ця дисципліна досить молода і лише недавно оформилась як самостійна зі своїми завданнями, методами, об'єктом дослідження,

Однак, незважаючи на глибокі корені навчальної лексикографії, сам термін ще не має чіткої дефініції. Так, Л. Новіков визначає її як лексикографію менших форм і більшої навчальної спрямованості [12, с. 11]. Це визначення критикує В. Морковкін, мотивуючи тим, що така дефініція змушує включити дисципліну до складу загальної лексикографії. У результаті під навчальною лексикографією розуміють лише теорію і практику укладання навчальних словників. Крім того, до її складу не відносять так звані лексичні мінімуми, навчальні посібники з лексики (предмет розгляду яких – групи важких для засвоєння слів), словники, що є частиною підручників [11, с. 29].

Саме слово *лексикографія* виводять від двох грецьких лєхїкон – „словник” і *grapho* – „пишу” та розуміють як 1) розділ мовознавства, що розробляє теоретичні принципи укладання словників; 2) збирання слів певної мови, упорядкування їх і опис різного роду словникового матеріалу; 3) сукупність словників певної мови і наукових праць із цієї галузі [14, с. 119].

Однак В. Морковкін виводить цей термін від грецького *lexikos* – „тон, що стосується слова” і *grapho* – „пишу”. „Якщо ми переосмислимо значення цього слова, – продовжує мовознавець, – у напрямку максимального наближення до внутрішньої форми, то словосполучення *навчальна лексикографія* треба розуміти як „опис слів з навчальною метою”.

Такий підхід дозволяє відобразити той факт, що навчальна лексикографія виникла на межі двох дисциплін, а саме: традиційної лексикографії і лінгвометодики” [11, с. 30-31].

Отже, навчальна лексикографія – галузь методики мови, займається проблемами укладання навчальних словників; відбору мінімумів при вивченні мови як рідної та іноземної [13, с. 92] для різних типів навчальних закладів, для різних етапів навчання, тлумачення слів; побудови словникової статті і способу організації матеріалу в різноманітних навчальних словниках.

Специфічною особливістю навчальної лексикографії як науки є її тісний зв'язок із загальною лексикографією, лексикологією, семасіологією, психо- і соціолінгвістикою, а також із низкою проблем лінгводидактики. Правильне застосування принципів загальної теорії лексикографії дає змогу усунути з процесу викладання лексики застарілі лінгвістичні методи і прийоми, вказати межі внутрішньомовної та міжмовної еквівалентності, виявити потенціал лексико-семантичної сполучуваності. Зв'язок між науковими дисциплінами виявляється перш за все в паралелізмі самих типів словників, порівн.: тлумачний академічний – тлумачний навчальний, ідеографічний – навчальний тематичний, великий словник синонімів – навчальний словник синонімів і т.д. [1, с. 64].

Урахування методичних факторів дозволяє визначити: адресата; тип словника (одномовний чи перекладний); обсяг (словник-мінімум, середній чи повний); структуру словникової статті, прийоми і методи подання лексичного матеріалу. Методичні вимоги визначають спрямованість навчального словника на вивчення мови, використання на певному етапі і для певної форми навчання.

Навчальну лексикографію описують у п'яти аспектах [11, с. 31-35], які і складають її зміст: 1. Навчальні словники, Більшість дослідників акцентували увагу на проблемах подібності і відмінності різних типів словників, способах семантизації лексики. Питання щодо критеріїв їх укладання досі остаточно не розв'язане. 2. Лексичні мінімуми. 3. Лінгвостатистичні дослідження, результатом яких є частотні словники. 4. Навчальні посібники з лексики лексикографічного типу, сюди можна додати і велику кількість розмовників для іноземних слухачів. 5. Підручники. Семантизація лексики здійснюється у зведених словниках, а також у спеціальних лексичних вправах. Лексичний аспект дуже важливий для будь-якого підручника, але не існує теоретичного обґрунтування традиційної практики семантизації лексики. А тому можемо підсумувати, що навчальна лексикографія – це лінгвометодична дисципліна, змістом якої є теоретичні і практичні аспекти опису лексики з навчальною метою [11, с. 37].

Беручи до уваги вид мовленнєвої діяльності, який забезпечує навчальний словник, можемо говорити про словники пасивного (для пізнання і розуміння тексту), активного (для говоріння і складання тексту) та пасивно-активного типу [11, с. 37]. Належність до вказаних типів відображається на структурі, обсязі, характері та організації інформації в межах словникової статті.

Загальна типологія навчальних словників, на думку П. Денисова, повинна враховувати такі фактори: соціолінгвістичні та психолінгвістичні параметри: категорія читачів, мета словника, психологічні і соціологічні особливості читачів (про що йшла мова вище); лінгвістичні параметри, тобто відображення у словнику лексичної системи мови (аспектні – багатоаспектні (комбіновані), – комплексні (універсальні словники); семіотичні параметри: словник, структура словникової статті (дефініція, синоніми, антоніми, малюнки, сполучуваність, використання цитат і т.д.); довідковий апарат словника, система посилань [3, с. 42].

В. Морковкін [10, с. 95-98] поділив навчальні словники на три типи: 1) словники функціонально не зв'язані (загальнолітературної) лексики; 2) словники функціонально зв'язані лексики; 3) лексичні і фразеологічні мінімуми.

У межах першого типу дослідник виділяє такі групи словників: тлумачний (малий, середній, великий); ідеографічний (тематичний, аналогічний, тезаурусний);

лінгвокраїнознавчий (моно- і політематичний); синонімів; антонімів; синонімів і антонімів; омонімів; паронімів; омонімів і паронімів; стилістичний; етимологічний; сполучуваності слів (синтаксичної і лексичної, синтаксичної, керування (іменного), керування (дієслівного), часто вживаних словосполучень); фразеологічний (загальнофразеологічний, дієслівно-іменних словосполучень; прислів'їв, приказок, крилатих виразів; розмовних цитатних формул; стійких порівнянь; кліше, штампів і розмовних формул); граматичний (загальнограматичний, морфологічний, словотвірний, морфемний); ортологічний (орфографічний, орфоепічний, труднощів і варіантів); частотний; комплексний (демонструвальний, пояснювальний).

У межах другого типу виокремлюємо: загальнонауковий і загальнотехнічної лексики (пояснювальний, пояснювальний зі сполучуваністю); термінів окремих наукових і технічних галузей (пояснювальний, пояснювальний зі сполучуваністю).

Третій тип навчальних словників має такі різновиди: традиційний лексичний мінімум; градуальний лексичний мінімум; тематичний мінімум; традиційні фразеологічні мінімуми; градуальний фразеологічний мінімум.

Свою увагу ми хотіли б зосередити на назвах релігійних свят у лінгвокраїнознавчому словнику, оскільки вивчення мови повинно проходити одночасно з вивченням культури. Це базовий принцип лінгвокраїнознавчого напрямку в методиці викладання іноземних мов. При такому підході увага зосереджується на кумулятивній функції мови.

На думку теоретиків лінгвокраїнознавства, навчальний лінгвокраїнознавчий словник – одномовний словник, у якому здійснюється семантизація лексики, що відображає своєрідність культури [2, с. 159]. Практика свідчить, що лінгвокраїнознавчі словники бувають найрізноманітнішими за структурою і призначенням: від перекладних до словників жестів. Основні завдання таких словників: 1) ефективне використання лексики української мови як одного із засобів поширення інформації; 2) допомога іноземним слухачам у правильному розумінні і використанні безеквівалентної та фонові лексики.

В українській лексикографії ці завдання частково виконують шкільний українознавчий словник [18] та словник символів [15], хоча первісно задумані не як навчальні, а призначалися для потреб україномовних слухачів. Зазначений вище словник з українознавства має на меті окреслити мінімум народознавчої інформації, необхідної словесникам, учням, студентам.

Цікавим здобутком на ниві української навчальної лексикографії можна вважати два мовнокраїнознавчі словники [17; 16]. Особливо цікавим є Мовоукраїнознавчий словник-довідник „Україна в словах” [16], до якого ввійшли 12 тематичних груп лексики на позначення понять, пов'язаних з традиційною і духовною культурою українців.

Упродовж двох останніх років викладачі кафедри українського прикладного мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка працюють над створенням Лінгвокраїнознавчого словника власних назв української мови, до якого ввійшли такі тематичні групи: географічні назви (міста, ріки, культурно-етнографічні області) [5], назви релігійних [6], державних свят та пам'ятних дат [7], астроніми [8], власні імена людей [9], назви пам'ятних місць та ін. Відбір реєстрових слів, наприклад до тематичної групи назв свят, зумовлений їх лінгвокраїнознавчою значущістю, яка передбачає наявність таких складників:

- важливість свята для історії, релігії, світогляду українців;
- широкий спектр звичаїв та обрядів, які супроводжують ці свята;
- висока комунікативна цінність;
- відображеність у мовній картині світу (синоніми, варіанти, похідні, фразеологізми, прислів'я, приказки, пісні, вірші, легенди, перекази).

Пояснення реєстрових одиниць у лінгвокраїнознавчому словнику є своєрідним поєднанням лінгвістичної, енциклопедичної та країнознавчої інформації, викладене в доступній формі, зорієнтоване на іншомовного слухача, ілюстроване прикладами з художньої літератури, народної творчості.

Отже, словникова стаття нашого словника складається з реєстрового слова або словосполучення (у дужках подано синоніми); граматичної характеристики (закінчення родового відмінка, рід, число та наголос); тлумачення (що включає визначення, історичну довідку, часову локалізацію, символічне значення); описову характеристику, яка містить ілюстрації з фольклору, художніх творів, прислів'їв, приказок, фразеологізмів. Безеквівалентна або фонова лексика виділена жирним шрифтом і відповідно прокоментована.

У тлумаченнях реєстрових слів цієї тематичної групи використовуємо обмежену кількість термінології: *державне, релігійне свято* чи *пам'ятна дата*. На позначення великих свят, що входять до системи церковного літургійного року, вживаємо такі лексеми та словосполучення: а) *господні* (на честь Господа) чи *богородичні* (на честь Богородиці), *присвячені мученикам чи апостолам* (залежно від того, на згадку про кого це свято встановлено); б) *рухомі* (час святкування залежить від весняного рівнодення) й *нерухомі* (святкують у чітко визначений час). Окремо виділяємо *християнські* та *язичницькі* свята.

Для прикладу подаємо зразок статті:

ПОКРОВ|А, -и, ж.

*Покрівонька, покров, Святопокровський.

Релігійне (християнське) нерухоме свято на честь Богородиці, яке відзначають 14 жовтня.

Історію свята пов'язують із чудесним видінням святого Андрія та його учня Епіфанія під час облоги Царгорода турками. Вони бачили, як Богородиця, стоячи на хмарах, молиться за народ, покриваючи його **покровом** (хусткою). Від цієї хустки-покрову одержало свою назву і свято. Сам покров став символом опіки і заступництва Богородиці.

Пресвяту Богородицю українці вважають своєю покровителькою. У 1037 р. князь Ярослав Мудрий віддав український народ під її заступництво.

На **Запоріжжі** була церква святої Покрови, і **запорожці** (українські козаки, які жили в пониззі **Дніпра** за порогами в XVI-XVIII ст.) вважали святу Покрову своєю покровителькою. Існує переказ, що після зруйнування **Запорізької Січі** (1775) козаки, які пішли за **Дунай** до турецького султана в еміграцію, узяли з собою ікону Пресвятої Покрови.

Українська Повстанська Армія (УПА), створена в роки Другої світової війни як збройна сила проти гітлерівської і більшовицької окупації, проголосила 30 травня 1947 р. день Покрови офіційним святом.

Своїм це свято вважають і члени **Пласту** (українська скаутська організація, заснована 1911 р. Легально існувала до 1930 р., а до 1945 р. – в підпіллі. Заборонена комуністичним режимом, вижила тільки в українській діаспорі. Після розпаду Радянського Союзу (1989) організація відродилася в Україні)). Пластуни вірять, що Богородиця не тільки заступається за них, але й у своїх молитвах просить Бога кращої долі для української молоді.

Зі свята Покрови починався період весіль. Дівчата просили Богородицю швидше послати їм щасливу пару, приказуючи: „Свята Покровонько, покрий мені голівоньку”.

Покрова була важливим святом і для господарів. Вони закінчили польові роботи, їхали на базар продавати зібраний урожай, влаштовували весілля.

*** Покрова накриває траву листям, землю – снігом, а дівчат – шлюбним вінцем.*

На Покрову вітер східний – зима холодна.

Як на Покрову віє з півдня вітер – буде тепла зима.

Якщо до Покрови журавлі не відлетять, зима наставатиме поволі.

Прийшла Покрова – сиди, чумак, дома.

До Покрови давали молоко корови, а по Покрові пішло молоко в роги корові.

**** Покров Пресвятої Богородиці*

Більшість проаналізованих у словнику лексем належить до фонові лексикі, національно-культурний компонент значення якої перебуває поза межами лексичного, але наявний у свідомості і пам'яті носія мови. Ознайомлення студентів-іноземців з власними назвами української мови дасть змогу їм глибше проникнути в культуру народу, мову якого вони вивчають, розуміти та правильно інтерпретувати події в Україні.

Українська навчальна лексикографія лише недавно почала інтенсивно розвиватися, а тому маємо і невелику кількість довідкової навчальної літератури. Враховуючи досвід українських видань, виходячи зі специфіки української мови і потреб аудиторії, ця дисципліна повинна ще виробити власні аспекти опису, методичні теорії, зрештою, самостійно укладати як окремі навчальні словники, так і серійні видання, лексикографічні комплекси.

Література

1. Бархударов С. Г. Актуальные проблемы и задачи учебной лексикографии / С. Г. Бархударов., Л. А. Новиков // Русский язык за рубежом. – 1975. – № 6. – С. 4 – 68.
2. Верещагин Е. М. Проспект учебного лингвострановедческого словаря современного русского литературного языка / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров, В. В. Морковкин // Проблемы учебной лексикографии / [под ред. П. Н. Денисова и В. В. Морковкина]. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1977. – С. 157 – 189.
3. Денисов П. Н. Типология учебных словарей / П. Н. Денисов // Проблемы учебной лексикографии / [под ред. П. Н. Денисова и В. В. Морковкина]. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1977. – С. 23 – 42.
4. Денисов П. Н. Учебная лексикография: итоги и перспективы / П. Н. Денисов // Проблемы учебной лексикографии / [под ред. П. Н. Денисова и В. В. Морковкина]. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1977. – С. 4 – 22.
5. Лінгвокраїнознавчий словник власних назв української мови: Зошит 1. Географічні назви. Серія „Теорія і практика викладання української мови як іноземної” / [авт.-уклад. О. В. Кровицька, З. О. Мацюк, Н. І. Станкевич]. – Вип. 2. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – 90 с.
6. Лінгвокраїнознавчий словник власних назв української мови: Зошит 2. Назви релігійних свят. Серія „Теорія і практика викладання української мови як іноземної” / [авт.-уклад. Леся Антонів]. – Вип. 3. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – 67 с.
7. Лінгвокраїнознавчий словник власних назв української мови: Зошит 3. Назви державних свят і пам'ятних дат. Серія „Теорія і практика викладання української мови як іноземної” / [авт.-уклад. Д. І. Добрусинець]. – Вип. 4. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – 72 с.
8. Лінгвокраїнознавчий словник власних назв української мови: Зошит 4. Астрономічні назви. Серія „Теорія і практика викладання української мови як іноземної” / [авт.-уклад. Ірина Процик, Галина Тимошик]. – Вип. 5. – Львів, 2005. – 140 с.
9. Лінгвокраїнознавчий словник власних назв української мови: Зошит 5. Власні імена людей. Серія „Теорія і практика викладання української мови як іноземної” / [авт.-уклад. Віра Кужелюк, Дарина Якимович-Чапран]. – Вип. 6. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – 109 с.
10. Морковкин В. В. О состоянии и желательных перспективах русской учебной лексикографии для иностранцев (вместо введения) / В. В. Морковкин // Учебники и словари в системе средств обучения русскому языку как иностранному : сборник статей / [под ред. В. В. Морковкина и Л. Б. Трушиной]. – М. : Русский язык, 1986. – С. 94 – 102.
11. Морковкин В. В. Учебная лексикография как особая лингвометодическая дисциплина / В. В. Морковкин // Актуальные проблемы учебной лексикографии / [авт.-сост. В. А. Редькин]. – М. : Русский язык, 1977. – С. 28-37.
12. Новиков Л. Учебная лексикография и ее задачи // Вопросы учебной лексикографии / [под ред. П. Н. Денисова и Л. А. Новикова]. – М. : МГУ, 1969. – С. 3 – 11.
13. Словарь-справочник по методике русского языка: Учебное пособие для студентов пед. институтов. / [авт.-сост. Львов М. Р.]. – М. : Просвещение, 1988. – 240 с.

14. Словник лінгвістичних термінів / [авт.-уклад. Д. І. Ганич, І. С. Олійник]. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
15. Словник символів культури України / [за заг. ред. В. П. Коцура та ін.]. – К. : Міленіум, 2002. – 260 с.
16. Україна в словах: Мовокраїнознавчий словник-довідник: Навч. посібн. для учнів загальноосвіт. шкіл, ліцеїв, гімназій, студентів, усіх, хто вивчає укр. мову / [упоряд. і кер. авт. кол. Н. Данилюк]. – К. : ВЦ „Просвіта”, 2004. – 704 с.
17. Франція: Мовнокраїнознавчий словник / [авт.-уклад. Вадим Карпенко, Юрій Федько]. – Вид. 2-ге, виправл. і доп. – К. : Видавець Вадим Карпенко, 2007. – 92 с.
18. Шкільний словник з українознавства / авт.-уклад. О. І. Потапенко, В. І. Кузьменко] – К. : Укр. письменник, 1995. – 291 с.